

„V překladu Sartrovy práce...” [ad: Jean-Paul Sartre: Marxismus a existencialismus, Praha 1966]

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky, česky, vznik: 1966/1967

◆ notes, Czech, origin: 1966/1967

[„V překladu Sartrovy práce...“] [ad: Jean-Paul Sartre: Marxismus a existencialismus, Praha 1966]
[1966/1967]

1.

V překladu Sartrovy práce „Marxismus a existencialismus“ se dostává do rukou českých čtenářů první (po dlouhých letech) studie, v níž se nějaký významný myslitel pokouší vymezit svůj vztah k marxismu (myslitel nemarxistický nebo alespoň takový, jehož marxismus zůstává problémem). Snad proto přistoupilo nakladatelství k rozhodnutí, doprovodit překlad doslovem domácího autora-marxisty. Obecně možno chápat funkci doslovů (nebo předmluv) jako pomoc čtenářů, aby lépe porozuměli autorovi, aby hlouběji pronikli do jeho myšlení, do vnitřních souvislostí jeho filosofie. Doslov Milana Průchy má funkci právě opačnou. Průcha udílí Sartrovi známky (a ne nejlepší) a nachází příslib jakési filosofické perspektivy ještě nejspíše tam, kde Sartre na svou filosofii zapomíná (162–3).

(Známkování: základní myšlenka Sartrovy fenomenologické ontologie je velmi tradiční, ba konzervativní a přímo zastaralá, neotvírá nové přístupy k bytí a ke světu, ale spíše ještě radikalizuje staré filosofické „neřesti“ – 161 –, jeho názory jsou neslučitelné s marxistickým humanismem – 163 –), nedokázal překonat svou metafysickou ontologii – 162 –, nevyrovnal se ani s marxismem, ani s existencialismem 164 –, marxismus jako filosofický směr není pro něho zdaleka tak blízký, jak se Sartre sám domnívá – 159 – atd.)

2.

Je to absurdní volit jako autora doslovu člověka, který se chce „proti vítězí antropologii“ „dostat znovu do opozice“ (Kult člověka, str. 6), který věští, že antropologickému proudu hrozí „nová myšlenková stagnace, produkující ve velkých sériích humanisticko-antropologická klišé“ (str. 6) a proto chce východiska tohoto proudu problematizovat a tázat se „za“ něj, překonat jej „nastolením původnějších a základnějších otázek, než jsou ty, které dokázala a které vůbec může jako antropologie vytyčit“. (dtto) Ale Průcha nejen že nehodlá ponechat tento antropologický proud jeho vývoji, že jej nenechá dojít tam, kam sám míří, ale on si nenechá dojít ani to, co už bylo řečeno a vyjádřeno, co bylo napsáno a vytištěno. Průcha si nenechal ani Sartrovy argumenty dojít a tedy mu sám neporozuměl, jinak by musel ze svého stanoviska vést ono opoziční tažení jinak, inteligentněji. A tak lze uzavřít jenom jedno: doslov Průchův má být spíše svého druhu univerzální protilátkou proti tomu, co matně a v obrysech tuší jako existencialismus a antropologismus; a pro nakladatelství snad jakousi protiváhou, jakýmsi alibi, neutralizujícím poněkud problematický ediční počín.

3.

Sartre vidí asi takovýto poměr mezi existencialismem a marxismem: prohlašuje, že je v hlubokém souladu s marxistickou filosofií, ale že současně považuje za legitimní prozatímní samostatnost existenciální ideologie (149).

Soulad: Sartre se hlásí nikoliv k existencialismu vůbec, nýbrž k určitému, specifickému směru existenciální filosofie, který se vyvíjel na okraji marxismu a nikoliv proti němu (19); na tento existencialismus se odvolává a o něm v knížce mluví. Historický materialismus podává jediné platnou interpretaci dějin (23). Marxismus se jeví dnes jako jediná možná antropologie, která musí být historická i strukturální. Je to zároveň jediná filosofie, která zkoumá člověka v jeho totalitě, tj. vychází z materiality jeho životních podmínek (149). Marxismus není ještě zdaleka vyčerpán ve svých možnostech, je ještě mladý a jako by nosil dětské střevíčky. Vždyť se sotva začal rozvíjet. Zůstává proto filosofií naší doby a je nepřekonatelný, protože nejsou ještě překonány okolnosti, které ho vyvolaly v život. Celé naše myšlení, ať se pohybuje jakýmkoliv směrem, může se tudíž formovat jen na této živné půdě, musí se zařadit do jejího rámce, nechce-li se ztrácet v prázdnotě nebo kráčet zpátky (30).

4.

Kritika: Marxismus byl schopen přitáhnout k sobě řadu intelektuálů jako Měsíc přitahuje masy vod v přílivu nebo světlo motýla, od základu přetvořil jejich představy a rozbil v nich všechny kategorie buržoazního myšlení; potom však je nechal najednou na holičkách. Nedovedl uspokojit jejich touhu po poznání a na jejich vlastním specifickém terénu, na němž se octli, je nedokázal poučit o ničem novém, protože se ve svém vývoji docela zastavil. (23). To mělo své konkrétní příčiny. Marxismus, pokud se zrodil z třídního boje, musel ještě předtím, než se vrátil ke svým problémům, splnit svou roli praktické filosofie a jako teorie osvětlit společenskou a politickou praxi. Uvnitř dnešního marxismu se na základě toho objevuje hluboký nedostatek, neboť používání uvedených pojmů – jakož i dalších jiných – předpokládá pochopení lidské reality, které však tu není. Tento nedostatek není lokalizovanou mezerou – za jakou ji považují někteří dnešní marxisté -, ani jen dírou, která se objevila v konstrukci vědění, nýbrž je to cosi neuchopitelného a všudypřítomného, jakási zobecněná chudokrevnost. Není pochyby o tom, že tato praktická chudokrevnost přechází v anémii marxistického člověka – což znamená, že je chorobou nás lidí 20. století, nakolik marxismus tvoří nepřekročitelný rámec vědění a pokud takový marxismus osvětluje naši individuální a kolektivní praxi, a tak nás tedy determinuje v naší existenci (151–2). Právě proto, že marxismus je filosofii, která chce změnit svět, že usiluje o to, aby se „filosofie ztělesnila světovým děním“, poněvadž je a chce být praktická, došlo v ní k opravdovému a fundamentálnímu rozkolu, který vrhl teorii na jednu a praxi na druhou stranu. Od okamžiku, kdy se obklíčený a jen sám na sebe odkázaný Sovětský svaz pustil do gigantické industrializace země, nemohl se marxismus vyhnout regresivním účinkům spojeným s novými zápasy, nemohl uniknout praktickým nevyhnutelným následkům a omylům, jež jsou s nimi téměř nerozlučně spjaty (23); viz též dále. Četná Engelsova a Garaudyho tvrzení nejsou dostatečně vymezená a připouštějí četné interpretace; mohou být spíše pokládána za jakési regulativní ideje, vůdčí principy, vytčené úkoly, problémy, nikoli za konkrétní pravdy. Dnešnímu marxistovi se naproti tomu zdají jasné, přesné a jednoznačné, takže tvoří pro něho již složku hotového vědění. Sartre je však na rozdíl od dnešních marxistů přesvědčen, že všechno musí být teprve vykonáno, že je nutno nalézt metodu a vybudovat vědu (34). V rámci marxistického myšlenkového pohybu nalézá Sartre trhlinu, která se zvětšuje tím více, čím rozhodněji marxismus – v rozporu se svým prvotním zaměřením – se snaží vyloučit tazatele ze svého zkoumání a z dotazovaného chce učinit předmět absolutního vědění (149–50).

5.

Oprávněnost existencialismu: Samostatnost existenciálních výzkumů je nevyhnutelným důsledkem negativity marxistických zkoumání (nikoli však důsledkem marxismu). Existencialismus bude pokračovat ve svých výzkumech tak dlouho, pokud si doktrína neuvědomí svou chudokrevnost, dokud své vědění bude zakládat na dogmatické metafysice (dialektice přírody), místo aby je opřela o pochopení živoucího člověka, dokud pod názvem iracionalismu bude odmítat všechny ideologie, které – jak činil Marx – chtějí odloučit bytí od vědění a jež usilují o to, aby v rámci antropologie dosáhly poznání člověka založené na lidské existenci. To znamená, že existencialismus se bude snažit osvětlit data marxistického vědění nepřímými poznatky (...) a v rámci marxismu vyvolat v život opravdové chápající poznání, které znova nalezne člověka v sociálním světě a bude ho sledovat v průběhu jeho praxe (154–55). Existencialismus se proto jeví jako fragment soustavy, který upadl mimo vědění. Avšak od chvíle, kdy marxismus začlení lidskou dimenzi (tj. existenciální projekt) do svého výzkumu a učiní z něho fundament antropologického vědění, nebude mít existencialismus už žádná existenční oprávnění. Pak už bude vstřebán, překročen a uchován totalizujícím pohybem filosofie a přestane být speciálním odvětvím výzkumu, protože se stane základem jakéhokoli zkoumání. A Sartre sám svou knížkou směřuje k tomu, aby uspil okamžik takového vstřebání (155). Existencialismus přináší jedinou konkrétní přístupovou cestu k realitě (23).

6.

Sartrova knížka neukazuje filosofické rysy jeho myšlení v celku, nýbrž naopak jen velice partikulárně. Proto nemá smysl posuzovat v ní Sartra jako filosofa, ale spíše jenom ty myšlenky, které jsou tam vyjádřeny. A není pochyb o tom, že tam některé takové významné myšlenky jsou, a že jsou vyjádřeny velmi výrazně a také pregnančně. M. Průcha je sice považuje za pouhé proklamace a zdůrazňuje, že skutečné srovnání marxismu s existencialismem „může začít teprve za hranicemi těchto filosofických senzací“ (2840, str.38). V jistém smyslu opravdu jde o senzace; ale senzací se za určitých okolností mohou stát i jevy seriózní a důležité. Podstata senzace spočívá v tom, že je z docela nového úhlu náhle vrženo pronikavé světlo na situaci, o níž se ustálilo jisté mínění, obecný nebo alespoň vládnoucí názor. A toto mínění, tento názor je radikálně zproblematizován. Věc, která vyhlížela už nezajímavě, vypadá znovu neobyčejně atraktivně.

7.

[zde text končí – pozn. red.]